DESPRE DIALECTELE LIMBII ROMÎNE

DE

D. MACREA

Pentru cunoașterea științifică a istoriei limbii romîne, o problemă de importanță deosebită este cea a formării dialectelor ei. Aceasta constituie a doua problemă de bază a istoriei limbii noastre, prima fiind cea a originii și structurii ei pe care am expus-o într-un studiu recent [1].

Analiza condițiilor în care s-au format și dezvoltat dialectele limbii romîne, precum și studiul structurii lor, a preocupat intens pe toți lingviștii noștri din trecut, care au adunat și interpretat un bogat și valoros material de fapte. În afară de lucrările de sinteză asupra istoriei limbii romîne scrise de Ovid Densusianu [2], Alexandru Philippide [3], Sextil Pușcariu [4] și Alexandru Rosetti [5], care tratează problema dialectelor în ansamblul ei, fiecare dialect în parte a fost studiat amănunțit de către cercetători eruditi: dialectele aromîn și meglenoromîn de romanistul german Gustav Weigand [6], Pericle Papahagi [7] și Theodor Capidan [8], cel istroromîn de Gustav Weigand [9], Sextil Pușcariu [10] și Iosif Popovici [11].

[1] D. Macrea, Despre originea și structura limbii romîne, în «Limba romînă» nr. 4, 1954, p. 11—30.

[2] O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome I: Les origines (cap. VI: La langue roumaine au sud et au nord du Danube. Origine des trois dialectes, p. 288 și urm.), Paris, 1901.

[3] Al. Philippide, Originea romînilor. Vol. II: Ce spun limbile romînă și albaneză, Iași, 1927.

[4] Sextil Pușcariu, Limba romînă. Vol. I: Privire generală. București, 1940.

[5] Al. Rosetti, Istoria limbii romîne. Vol. IV: Romîna comună. București, 1941.

[6] G. Weigand, Die Arumunen. Vol. I și II, Leipzig, 1894, 1895; idem Vlacho-Meglen, Leipzig, 1892.

[7] P. Papahagi, Basme aromîne și glosar, București, 1905; idem, Meglenoromînii. Partea I, II, București, 1902.

[8] Th. Capidan, Aromînii, București, 1932; idem, Meglenoromînii, I, II, III, București, 1925, 1928, 1936.

[9] G. Weigand, Nouvelles recherches sur le roumain de l'Istrie, în «Romania», XXI (1892); idem, Istrisches, în «Jahresbericht . . .» I (1894) și II (1895).

[10] Sextil Pușcariu, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici și A. Byhan. Studii istroromîne, I, II, III, București, 1906, 1926, 1929.

[11] Iosif Popovici, Dialectele romîne. IX: Dialectele romîne din Istria. Halle, 1909, 1914.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

Pentru studiul graiurilor dialectului dacoromîn dispunem de două mari opere dialectologice: «Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromîn»[1], întocmit de Gustav Weigand (Leipzig, 1909), și «Atlasul lingvistic romîn»[2], întocmit de fostul Muzeu al limbii romîne din Cluj, din care au apărut între anii 1938--1942 trei volume și a cărui publicare o continuă în prezent Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., care a publicat recent alte două volume[3].

Reluarea discuției asupra formării dialectelor limbii noastre este justificată de faptul că, deși dezbătută zeci de ani de către aproape toți lingviștii romîni, ea are încă unele aspecte controversate.

Expunerea noastră urmărește să înfățișeze sumar și critic aspectele acestei probleme care sînt legate de locul și de epoca de formare a poporului și a limbii romîne. Această din urmă problemă a fost reluată de curînd în studiu de către o comisie constituită în sesiunea din iunie 1955 a Academiei R.P.R. cu sarcina de a o cerceta în lumina progreselor de astăzi ale lingvisticii și istoriei. Comisia este formată din lingviști și din istorici a căror colaborare este indispensabilă, deoarece problema în discuție va putea fi lămurită numai prin confruntarea critică a datelor lingvistice și istorice. Dacă la începuturile lor moderne, lingvistica și istoriografia noastră au fost strîns legate între ele, lingviștii fiind și istorici, iar istoricii și lingviști — Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Petru Maior, B. P. Hasdeu, Ioan Bogdan —, mai tîrziu, lingviștii și istoricii s-au izolat unii de alții. Istoricii n-au mai ținut seama în cercetările lor de datele lingvisticii, deși pentru perioada veche și medievală a istoriei noastre, în lipsă de date istorice sigure, materialul lingvistic constituie un important mijloc de cunoaștere a trecutului poporului romîn. Izvorîtă din concepția marxistă a legăturii indisolubile dintre istorie și limbă, colaborarea de astăzi dintre lingviști și istorici va aduce, desigur, rezultate din cele mai rodnice.

*

Din analiza datelor istorice și lingvistice rezultă că poporul și limba romînă s-au format pe întreg teritoriul romanizat în primele secole ale erei noastre, în sud-estul Europei, care cuprindea, în nordul Dunării: Oltenia, Banatul, Transilvania și partea de pe lîngă Dunăre a Munteniei și a Moldovei, iar în sudul Dunării: Panonia inferioară (nordul Iugoslaviei), Dardania (partea de sud-est a Iugoslaviei pînă la Scoplie și partea de vest a Bulgariei, inclusiv regiunea Sofia), Moesia superioară și inferioară (nordul Bulgariei dintre Balcani și Dunăre și Dobrogea) (Vezi harta alăturată). În această regiune, Dunărea, devenită din

[1] Gustav Weigand, Lingvistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes, Leipzig, 1909.

[2] Atlasul lingvistic romîn. Partea I, vol. I, Cluj, 1938. Partea a II-a, vol. I, Sibiu, 1940. Partea I, vol. II, Sibiu, 1942.

[3] Atlasul lingvistic romîn, Serie nouă. Vol. I și II, București, 1956.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

momentul în care romanii au ajuns la ea cel mai important drum al lor în sud-estul Europei, a constituit, prin numărul mare de localități romane situate de-a-lungul ei, principala arteră de romanizare, formînd o linie de legătură permanentă și organizată între populațiile de pe ambele ei laturi. Ea n-a încetat să aibă acest rol nici după anul 271 cînd Dacia a fost părăsită oficial de legiunile și administrația romană. O dovadă importantă în această privință o constituie, printre altele, faptul că pe la mijlocul secolului al IV-lea, Constantin cel Mare a construit încă două poduri peste Dunăre, unul la Celei și altul la Oltenița, în afară de cel construit de Traian la Turnu-Severin, la începutul secolului al II-lea. Pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea, toate orașele cu garnizoane romane de pe malul drept al Dunării au avut capete de pod cu castre romane pe malul stîng al fluviului [1].

Această parte de margine a imperiului roman a început însă din a doua jumătate a secolului al III-lea al erei noastre să fie zguduită de valurile popoarelor în migrațiune: goți, gepizi, huni, avari, slavi. Organizarea romană de aici slăbește astfel treptat, iar populația romană și romanizată din aceste locuri, rămînînd izolată de cea apuseană, își pierde importanța politică în imperiul de răsărit, în care, începînd cu anul 605, este decretată, ca limbă de stat și a bisericii, limba greacă.

Prin izolarea timpurie a romanității dunărene de cea apuseană, prin pierderea rolului ei politic și cultural în imperiu și prin încetarea influenței — activă timp de secole în apus — a latinei clasice asupra celei vorbite, s-au creat condițiile ca limba romînă să se formeze mai devreme decît limbile romanice apusene. În secolul al VII-lea, ea poate fi considerată ca formată, deoarece elementele slave care încep atunci să pătrundă în limba romînă nu numai că nu-i modifică structura gramaticală, dar nu participă nici la transformările ei fonetice cele mai caracteristice care o deosebesc de latina populară tîrzie și de celelalte limbi romanice [2].

Perioada din istoria limbii romîne dintre secolele al VII-lea și al XIII-lea, cînd contactul dintre vorbitorii ei din nordul și din sudul Dunării s-a menținut încă activ, a fost numită de către școala lingvistică de la Cluj « străromînă » [3], de către școala de la București « romînă comună » [4] și « romînă primitivă comună », iar de către lingvistul sovietic V. F. Șișmarev, « romano-balcanică » [5]. Al. Philippide întrebuințează denumirea de « romînă primitivă » pentru perioada « cînd limba romînă exista ca dialect al limbii latine, iar nu ca limbă romanică aparte (aproximativ pînă la începutul secolului al VII-lea) » [6]. El întrebuințează

[1] Vezi D. Macrea, Despre originea și structura limbii romîne, în « Limba romînă », nr. 4/1954, p. 16—17.

[2] Vezi V. F. Șișmarev, Romanskie iazîki iugo-vostocinoi Evropî i naționalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 91—92; D. Macrea, ibidem. p. 21.

[3] Vezi Sextil Pușcariu, Limba romînă, București, 1940, p. 244—248.

[4] Vezi Al. Rosetti, Istoria limbii romîne. Vol. IV: Romîna comună, București 1941.

[5] Vezi F. Șișmarev, Romanskie iazîki iugo-vostocinoi Evropî i naționalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosi iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, pag. 80—106.

[6] Vezi, Al. Philippide, Originea romînilor. Vol. II: Ce spun limbile romînă și albaneză, Iași, 1927. p. 233.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

deci acest termen pentru perioada căreia acad. E. Petrovici îi spune «romanică-dunăreană»[1]. Denumirea de «romînă primitivă comună» o socotim cea mai potrivită. Termenul de «străromînă» este un calc după limba germană. Denumirea de «romînă comună» este echivocă, ea folosindu-se şi pentru a denumi limba literară în sensul de limbă naţională. Termenul de «romano-balcanică» restrînge teritoriul de formare a limbii romîne exclusiv la sud de Dunăre.

O. Densusianu[2], Al. Philippide[3], Sextil Puşcariu[4] şi Al. Rosetti[5] au încercat, pe baza comparării dialectelor dacoromîn, aromîn, meglenoromîn şi istroromîn, să reconstituie trăsăturile caracteristice ale romînei primitive comune, dintre care amintim următoarele:

1. Transformarea lui *a* neaccentuat în *ă* (lat. *casa*> dacorom., arom., meglenorom. *casă*, istrorom., *câsę*. Forma istroromînă cu *ę* pentru *ă* este o inovaţie).

2. Transformarea lui *a* accentuat urmat de poziţie nazală, în elementele moştenite din latină, în *î* (lat. *panem*> dacorom. *pîine*, arom. *pîne*, meglenorom. *pọini*, istrorom. (cu rotacism) *păre*. Forma meglenoromînă cu *o* deschis şi forma istroromînă cu *ă* sînt inovaţii).

3. Diftongarea lui *e* accentuat în *ea* şi a lui *o* accentuat în *oa* cînd erau urmaţi în silaba următoare de un *ă* sau *e*. Se rostea: *feată* (din lat. *feta*) cum se rosteşte şi astăzi în toate trei dialectele sud-dunărene. Forma *fată* din dialectul dacoromîn este o inovaţie. Se rostea *floare* (din lat. *florem*) cum se rosteşte şi astăzi în dialectele dacoromîn, aromîn şi meglenoromîn. Forma istroromînă *flore* este o inovaţie.

4. *e* după labială, în poziţie tare, se păstra neschimbat: *fet* (din lat. pop. *fetus*), *mer* (din. lat. pop. *melum*), *per* (din lat. *pĭrum*), cum se rostesc pînă astăzi în dialectele aromîn, meglenoromîn şi istroromîn. Formele *făt*, *măr*, *păr* din dialectul dacoromîn sînt inovaţii.

5. Dispăruseră din elementele latine consoanele *b* şi *v* intervocalice: *iarnă* (din lat. *hiberna*), arom. şi meglenorom. *iarnă*, istrorom *iărnę*; *cal* (din lat. *caballus*), arom. şi meglenorom. *cal*, istrorom. *că(l)*; *oaie* (din lat. *ovis*), arom. *oaie*, meglenorom. *uaie*, istrorom *oie*.

6. *d* urmat de iod se rostea, în elementele moştenite din latină, *dz* (*dzic* din lat. *dico*, *dzi* din lat. *dies*), cum se rosteşte pînă astăzi în dialectul aromîn, în graiul din Banat şi în graiul din Moldova. Evoluţia semioclusivei *dz* la *z* din restul dialectului dacoromîn şi din dialectele meglenoromîn şi istroromîn este o inovaţie.

7. *l* urmat de iod se rostea *l'* (muiat), cum se rosteşte pînă astăzi în toate trei dialectele din sudul Dunării (lat. *filius* > arom. *h'il'iu*, meglenorom. *il'iu*, istrorom. *fil'*. Forma dacoromînă *fiu* este o inovaţie).

---

[1] Vezi F. Petrovici, Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă, în «Studii şi cercetări lingvistice», I, 1950, fasc. 2, p. 214—215.

[2] Vezi O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome I, pag. 288—348.

[3] Vezi Al. Philippide, Originea romînilor. Vol. II (1928), p. 3—570.

[4] Vezi S. Puşcariu, Limba romînă. Vol. I: Privire generală, p. 233—256; vezi şi Études de linguistique roumaine, 1937, p. 64—120.

[5] Vezi Al. Rosetti, Istoria limbii romîne. Vol. IV, p. 27—69.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

8. *n* urmat de iod se rostea de asemenea muiat (*n'*), cum se rostește pînă astăzi în graiul din Banat și în toate dialectele sud-dunărene (lat. *capitaneum* > bănăț. *căpătîn'u*, arom. *căpitîn'iu*, meglenorom. *căpiṭon'iu*. Forma *căpătîi* din restul teritoriului dacoromîn este o inovație).

9. Dentalele *t* și *s* urmate de un iod se transformaseră în *ț* și *ș*: *ținea* (din lat. *tenere*) arom. *țin*, meglenorom. *țăn*, istrorom. (cu rotacism) *țirę*; *ședea* (din lat. *sedere*), arom. *șed*, meglenorom. *șăd*, istrorom. *ședę*.

10. Grupele consonantice *cl* și *gl* se rosteau cu *l* muiat (*cl'* și *gl'*) cum se rostesc pînă astăzi în toate dialectele sud-dunărene (lat. pop. *oricla* > arom. *uriacl'e*, meglenorom. *urecl'ă*, istrorom. *urecl'e*; lat. pop. *glemus* > arom., meglenorom. și istrorom. *gl'em*; lat. pop. *ungla* > arom. *ungl'e*, meglenorom. *ungl'ă*, istrorom. *ungl'e*. Formele dacoromîne *ureche*, *ghem*, *unghie* sînt inovații).

11. *l* intervocalic se transformase, în cuvintele moștenite din latină, în *r*. Se rostea *soare* (din lat. pop. *solem*), *moară* (din lat. *mola*), cum se rostesc și astăzi în toate cele patru dialecte.

12. Dispăruse *l* geminat intervocalic, înainte de un *a*: *stea* (din lat. *stella*), arom. și meglenorom. *steauă*, istrorom. *stę*.

13. Labio-velarele latine *qu* și *gu* se transformaseră, înainte de un *a*, în labialele *p* și *b*. Se rostea *apă* (din lat. *aqua*), *patru* (din lat. *quattuor*), *limbă* (din lat. *lingua*), *întreba* (din lat. *interroguare*), cum se rostesc și astăzi în toate cele patru dialecte.

14. Grupele consonantice latine *ct*, *cs* și *gn* se transformaseră în *pt*, *ps* și *mn*. Se rostea *lapte* (din lat. pop. *lactem*), *coapsă* (din lat. *coxa*), *lemn* (din lat. *lignum*) cum se rostesc și astăzi în toate cele patru dialecte.

Desigur că limba romînă primitivă comună abia formată și vorbită pe un teritoriu întins nu putea fi deplin unitară. Sextil Pușcariu [1] susține că rotacismul (rostirea *mîră*, *pîre* pentru *mînă*, *pîine*), — fenomen care, astăzi, în dialectul dacoromîn, se mai păstrează numai în cîteva cătune ale Scărișoarei (Munții Apuseni), dar care cuprindea, în secolul al XVI-lea, cînd apar primele noastre monumente scrise, jumătatea de nord a Transilvaniei, Maramureșul și nordul Moldovei și care este general în dialectul istroromîn —, apăruse, ca o particularitate regională, în perioada romînei primitive comune. Tot ca un fenomen apărut ca particularitate regională în această perioadă trebuie considerată palatalizarea labialelor (rostirea *k'atră*, *g'ine* pentru *piatră*, *bine*), fenomen general în aromînă, parțial în meglenoromînă (unde labialele nu palatalizează toate și nici în toate cuvintele) și regional în dacoromînă [2]. Se ivise de asemenea diferența de tratament între *c* și *g* urmați de iod, în *ĉ* și *ĝ* pe de o parte, cum se rostesc în dialectul dacoromîn (*cer* din lat. *celum*, *ger* din lat. *gelum*), și în *ț* și *dz* (*z*) pe de altă parte, cum se rostesc în dialectele din sudul Dunării (arom. *țer* din lat.

[1] Vezi Sextil Pușcariu, Limba romînă, București, 1940, p. 246; vezi și idem, Études de linguistique roumaine, 1937, p. 86—92.

[2] Vezi D. Macrea, Probleme de fonetică, București, 1953, p. 52—89.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

celum, *dzinere* din lat. *generem*, meglenorom. *ţer*, *zinere*, istrorom. *ţinţ* din lat. pop. *cinque*). Apăruse ca fenomen regional *ă* pentru *a* accentuat în tulpina pluralelor feminine terminate în *i*: *părţi*, *cetăţi*, *adunări*. Formele cu *a* păstrat (*parţi*, *cetaţi*, *adunari*) sînt încă atestate în dialectul dacoromîn în textele din secolul al XVI-lea.

*

Formarea şi dezvoltarea dialectelor limbii romîne este o ilustrare vie a tezei marxiste despre legătura strînsă dintre istoria şi limba poporului care a creat-o şi o vorbeşte.

După primele valuri ale popoarelor în migraţiune care au trecut prin ţinuturile carpato-dunărene ducîndu-se mai departe înspre apus peste Panonia şi nord-vestul Peninsulei Balcanice, începînd cu secolul al VI-lea se opresc în aceste părţi slavii, apoi pecenegii, cumanii, bulgarii, iar în secolul al IX-lea se aşază în Panonia, ungurii.

Popor de păstori şi agricultori, romînii n-au opus impulsiunii viguroase a noilor veniţi o rezistenţă organizată. Ocupaţia lor de bază, păstoritul, prin mobilitatea şi caracterul ei dispersat, le-a ajutat în această perioadă turbure să evite situaţiile şi locurile primejdioase. În nordul ca şi în sudul Dunării se aşază începînd cu secolul al VI-lea o numeroasă populaţie slavă cu care romînii au stabilit raporturi paşnice. În această perioadă au intrat din slavă în limba romînă cuvinte ca *nevastă*, *milă*, *trup*, *slab*, *gol*, *rană*, *plăti*, *învîrti*, *împleti*, *coasă*, *lopată*, *clopot*, care se găsesc în toate cele patru dialecte, ceea ce dovedeşte că romînii din nordul şi din sudul Dunării erau atunci încă în contact unii cu alţii. Tot atunci au intrat în limba slavilor cîteva cuvinte romîneşti moştenite din latină referitoare mai ales la viaţa religioasă: *altar*, *crăciun*, *colindă*, *rusalii* [1].

Organizarea şi consolidarea celor două state feudale slave de sud, bulgar şi sîrb, şi a statului feudal maghiar a avut ca urmare, pe de o parte asimilarea romînilor sedentari peste care s-a suprapus masa compactă a noilor veniţi, iar pe de altă parte o dislocare de grupe mari de romîni, unele ajungînd în sudul Peninsulei Balcanice, altele în Istria, altele în Moravia, Galiţia şi chiar Silezia [2].

În sudul Peninsulei Balcanice, romînii sînt menţionaţi, mai întîi în secolul al X-lea, de cronicarul bizantin Kedrenos, care îi numeşte « vlahi nomazi », relatînd că, în anul 976, aceştia au ucis, între Prespa şi Castoria, în locul numit « Stejarii frumoşi », pe David, fiul comitelui bulgar Şişman şi că ei îşi păstrau atunci, în acele părţi, independenţa. La 1065 este semnalată răscoala vlahilor din Tesalia sub căpetenia lor Niculiţă împotriva stăpînirii bizantine. La sfîrşitul secolului al XI-lea, cronicarul bizantin Kekaumenos vorbeşte de romînii din sudul Peninsulei Balcanice ca de o primejdie pentru imperiul bizantin. « Contra lor, scrie cronicarul, a purtat război împăratul Traian şi i-a strivit cu totul, iar împă-

[1] Vezi V. I. Şişmarev, Romanskie iazîki iugo-vostocinoi E ropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 85.

[2] Vezi N. Drăganu, Romînii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei, Bucureşti, 1934, p. 224.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

ratul lor Decebal a fost ucis și capul i-a fost expus într-o suliță în mijlocul Romei. Căci ei sînt așa-numiții daci și besi. Înainte vreme trăiau pe lîngă Dunăre și pe lîngă Sau, pe care rîu îl numim astăzi Sava, acolo unde trăiesc acum sîrbii, prin locuri tari și grele de străbătut și, încrezîndu-se în tăria locurilor, arătau întîi tragere de inimă și supunere față de împărații mai de demult și apoi ieșeau de prin întăriturile lor și prădau țările romanilor, pînă ce și-au pierdut aceștia răbdarea și i-au sfărîmat, cum am mai spus. Și atunci vlahii au ieșit din locurile acelea și s-au împrăștiat peste tot Epirul și Macedonia, iar cei mai mulți s-au așezat în Elada»[1]. Kekaumenos știa deci că vlahii din sudul Peninsulei Balcanice sînt coborîți de pe lîngă Dunăre și că sînt același popor cu cei din Dacia, fiind urmașii dacilor și ai besilor.

În secolul al XII-lea și la începutul secolului al XIII-lea, în timpul imperiului romîno-bulgar, după mărturia cronicarului bizantin Nicetas Akominatos Honiates și a cronicarului francez Villehardouin, numărul romînilor între Dunăre și Balcani, era încă important [2], ceea ce dovedește că despărțirea definitivă a romînilor sudici de cei din nordul Dunării nu este mai veche de secolul al XIII-lea.

Asupra drumurilor urmate de diferitele grupe de romîni sud-dunăreni, după ce au fost dislocate din așezările lor primitive din nordul Peninsulei Balcanice, s-au formulat de către lingviștii romîni din trecut ca și de unii lingviști străini [3] numai ipoteze, deoarece date istorice sigure lipsesc în această privință. Numele topice romînești din nordul Iugoslaviei de astăzi: *Durmitor*, *Vizitor*, *Crucița*, *Negrișor*, *Măgura* ca și numele romînești de persoane din documentele sîrbești din evul mediu, *Barbat*, *Dracul*, *Fecior*, *Micul* [4] sînt desigur urme ale prezenței romînilor în acele locuri și ale drumurilor lor în spre coasta dalmată, iar numirile topice *Văcărel*, *Păsărel*, *Merul*, *Singur*, *Țerțel*, *(Cercel)*, *Banișor*, *Cerbul*, *Măgura*, *Mușat*, *Lupova*, *Ursulița* [5] din Bulgaria de astăzi sînt urme ale prezenței și drumurilor celor care au ajuns în sudul Peninsulei Balcanice.

O trecere masivă de romîni din sudul în nordul Dunării n-a putut fi dovedită, pînă acum, de nimeni, nici din punct de vedere istoric și nici lingvistic.

Teoria istoricului austriac Robert Roesler, după care romînii ar fi venit din sudul în nordul Dunării abia prin secolul al XIII-lea, este o construcție fragilă și tendențioasă, deoarece un fenomen atît de important ca emigrarea unei mase de sute de mii de oameni nu putea fi trecut cu vederea de cronicile timpului, printre care una dintre cele mai vechi cronici ungurești, cea a notarului anonim,

[1] Vezi Al. Philippide, Originea romînilor. Vol. I (1923), p. 662—663.

[2] Vezi Al. Philippide, ibidem p. 9.

[3] Vezi Fr. Miklosich, Ueber die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten, in Den schriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, vol. XXX și Mathias Friedwagner, Ueber die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit, Halle, 1934.

[4] Vezi V. F. Șișmarev, Romanskie iazîki iugo-vostocinoi Evropî i naționalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în «Voprosî iazîkoznaniia», 1952, nr. 1, p. 85.

[5] Vezi Gustav Weigand, Rumänen und Arumunen in Bulgarien, Leipzig, 1907, p. 40—50 și 102—104.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

îi semnalează, la venirea ungurilor, pe romîni nu numai în Transilvania, unde, spune cronica, ungurii au putut să pătrundă numai după lupte grele purtate împotriva voivozilor Glad, Menumorut și Gelu, despre acesta din urmă precizîndu-se că era « dux » al romînilor și al slavilor, ci și în Panonia [1]. Acest din urmă fapt e confirmat și de vechea cronică rusească (de la începutul secolului al XII-lea) a lui Nestor, care relatează că, la așezarea lor în Panonia, « Ungurii au început să lupte cu volohii și cu slovenii care trăiau acolo... Ungurii au alungat pe volohi » [2]. După N. Drăganu, romînii au ajuns în Moravia încă în secolul al X-lea împinși de unguri din Panonia [3]. În secolul al XI-lea sînt atestate grupe de romîni în Nitra și Moravia [4]. În vremea în care își scria notarul anonim cronica (secolul al XI-lea), « păstorii vlahi » (« Blachii ac pastores romanorum ») aveau așezări statornice « în Carpații apuseni și nordici, ca și în cei estici, pînă în Galiția, în valea Tisei, Crișului, Mureșului, Timișului, în Ardeal și în Țara Făgărașului, alcătuind un lanț neîntrerupt » [5]. În același secol sînt atestate grupe de romîni în Galiția, în regiunea Vistulei, Bugului, Nistrului și Mării Negre, pe unde a călătorit pelerinul scandinav Rothfos care a fost ucis de ei [6]. Prezența romînilor în Galiția este semnalată în secolul al XII-lea de cronicarul bizantin Nicetas Akominatos Honiates, care relatează că a fost prins acolo de romîni fugarul bizantin Andronic și predat urmăritorului său Manuel Comnenul [7].

Teoria lui Al. Philippide, adoptată recent și de romanistul sovietic V. F. Șișmarev, despre venirea romînilor din sudul în nordul Dunării în secolele al VI-lea și al VII-lea, în forma a două mari valuri succesive, se întemeiază exclusiv pe argumente lingvistice. Primul val ar fi populat Banatul, vestul și nordul Transilvaniei, Maramureșul și Moldova, iar al doilea, Oltenia, Muntenia și sudul Transilvaniei. Dovada existenței acestor două valuri ar constitui-o, după Philippide, particularitățile de grai din regiunile care ar fi fost populate de cele două valuri.

Argumentele lui Philippide nu sînt însă convingătoare, deoarece asemănările de grai dintre Banat, vestul și nordul Transilvaniei, Maramureș și Moldova pot fi explicate fie ca arhaisme păstrate în mod independent în regiunile respective, fie ca inovații independente ivite în epoci diferite. Astfel, spre exemplu, rostirea *dz*, pentru *z*, din Banat, Munții Apuseni și Moldova este conservarea unui stadiu din romîna primitivă comună, în aceste graiuri din arii de margine, care sînt în general mai conservative, ca și în dialectul aromîn, care se află în arie izolată. În Banat, se păstrează pînă astăzi pronunțarea muiată a lui *n* urmat de iod (*călcîn'*, *cun'* pentru *călcîi*, *cui*) ca în romîna primitivă comună și ca în dialectele

[1] Vezi N. Drăganu, Romînii în veacurile IX-XIV, pe baza toponimiei și a onomasticei, 1954, p. 7 și urm.
[2] Ibidem, p. 22.
[3] Ibidem, p. 21.
[4] Ibidem, p. 194—222.
[5] Ibidem, p. 32
[6] Ibidem, p. 123.
[7] Ibidem, p. 224.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

aromîn, meglenoromîn și istroromîn. În graiul din Moldova avem, în această privință, situația din graiul muntean. Graiul din Banat păstrează pînă astăzi labialele nealterate înainte de un iod (*piatră*, *bine*), la fel ca în graiul din Oltenia și Muntenia, pe cînd în Moldova labialele sînt palatalizate în stadiul final de evoluție (*k'atră*, *g'ine*). Rostirea *șine*, *șinș* pentru *cine*, *cinci* din Banat, nord-estul Transilvaniei și Moldova, este o inovație regională. În graiul din Banat, această rostire nu poate fi despărțită de africatizarea dentalelor (*frac'e* pentru *frate*, *frunce* pentru *frunte*) și, în general, de muierea tuturor consoanelor urmate de vocale palatale, fenomen comun graiului din Banat cu cel din vestul, nordul Transilvaniei și Maramureș și care nu există în graiul moldovean decît pentru velara *c* urmată de vocalele palatale *e* și *i*. Moldova are asemănări mari de grai numai cu nord-estul Transilvaniei. Graiul acestor regiuni se deosebește însă în ce privește tratamentul labialelor urmate de iod. În Moldova, labialele sînt palatalizate în stadiul final de palatalizare, pe cînd în nord-estul Transilvaniei ele se află într-un stadiu de evoluție mai recent (*pcâtră*, *bgine*). Avem în schimb același stadiu de evoluție al labialelor ca în Moldova, în sud-estul Transilvaniei, regiune al cărei grai este, în celelalte privințe, la fel cu graiul muntean [1].

Deosebirile de grai dintre Muntenia și Moldova nu se explică, cum credea Philippide, prin apartenența celor două provincii la două valuri deosebite de emigrare a romînilor din sudul în nordul Dunării, ci prin existența îndelungată a celor două state feudale romînești independente, care și-au avut centrele lor economice și politice deosebite și asupra graiului cărora s-au exercitat influențe deosebite. În Muntenia a predominat influența limbilor bulgară, sîrbă, medio și neogreacă, în Moldova a limbilor ucraineană, poloneză și rusă. Împrejurări specifice politice și culturale explică particularitățile caracteristice ale graiurilor celorlalte regiuni dacoromîne. Asupra Banatului și Transilvaniei de vest s-a exercitat influența limbilor sîrbă și maghiară, în Transilvania de nord și Maramureș a limbilor maghiară și ucraineană.

N-a putut fi dovedită nici trecerea unor grupe mai mici de romîni sudici în nordul Dunării, care ar putea fi presupusă mai ales după așezarea organizată a slavilor în nordul și nord-vestul Peninsulei Balcanice.

Nicolae Densusianu [2] a încercat, spre exemplu, să dovedească, prin argumente antropologice și lingvistice, că locuitorii comunei Săcele de lîngă Orașul Stalin ar fi de origine aromînă. Această părere a fost împărtășită și de Ovid Densusianu [3]. M. Gaster și L. Șăineanu au atribuit rotacismul și palatalizarea labialelor din dialectul dacoromîn unei emigrări de romîni sudici în nordul Dunării, care ar fi avut loc în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Argumentele acestora au fost combătute de Theodor Capidan care a dovedit că așa-zisele «aromînisme»

[1] Vezi D. Macrea, Probleme de fonetică, 1953, p. 52—89.
[2] Vezi Nicolae Densusianu, în «Columna lui Traian», VII/1877, p. 266.
[3] Vezi Ovid Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome I (1901), p. 328.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

din dialectul dacoromîn sînt, fie forme păstrate din romîna primitivă comună, fie paralelisme apărute din aceleași tendințe inovatoare în dialecte ale aceleiași limbi[1]. De asemenea, n-a putut fi dovedită nici originea meglenoromînă a locuitorilor din cartierul Șchei al Orașului Stalin susținută de Constantin Lacea [2].

*

În ceea ce privește epoca în care aromînii, meglenoromînii și istroromînii s-au despărțit de dacoromîni, ea este datată diferit de aproape fiecare dintre lingviștii noștri. După Al. Philippide, această despărțire s-ar fi produs în secolele al VI-lea și al VII-lea. După Ovid Densusianu, ea ar fi avut loc între secolele al IX-lea și al XIII-lea, iar după Theodor Capidan, în secolele al X-lea și al XI-lea.

Bazîndu-se pe deosebirile mai mari ale dialectului aromîn decît ale celorlalte dialecte sud-dunărene față de dialectul dacoromîn, toți lingviștii romîni sînt de acord că aromînii sînt cei dintîi care s-au rupt de grupul romîn primitiv.

De asemenea ei sînt de acord că despărțirea meglenoromînilor este mai tîrzie decît a aromînilor, deoarece în acest dialect se găsesc unele inovații lingvistice comune cu cele din dialectele dacoromîn și istroromîn, care lipsesc din dialectul aromîn. Ovid Densusianu îi consideră o colonie dacoromînă emigrată pe teritoriu aromîn, din părțile de sud-vest ale Transilvaniei, în secolele al X-lea și al XI-lea. Theodor Capidan, Sextil Pușcariu și Al. Rosetti îi consideră porniți tot prin secolele al X-lea — al XI-lea, dar nu din nordul Dunării, ci dintre Dunăre și Balcani, susținînd că, înainte de a se stabili în provincia Meglen, din nordul Salonicului, pe rîul Vardar, unde se găsesc astăzi, ei s-ar fi oprit un timp în munții Rodope, de unde și-ar fi însușit rostirea bulgară a lui *ǫ* pentru *ĭ*.

În sprijinul tezei că meglenoromînii sînt de origine sud-dunăreană, Theodor Capidan se întemeiază pe asemănările mari dintre dialectul aromîn și meglenoromîn și îndeosebi pe lipsa nazalizării și a rotacismului în aceste două dialecte și pe rostirea *țe*, *ți* și *dze* (*ze*), *dzi* (*zi*) pentru rostirea dacoromînă *ce*, *ci* și *ge*, *gi*, care datează, după el, din epoca în care aromînii și meglenoromînii aparțineau încă grupului romîn primitiv comun. Al. Philippide consideră dialectul meglenoromîn ca un subdialect aromîn.

Părerile lingviștilor diferă atît în ceea ce privește epoca cît și locul de origine al istroromînilor.

Pentru O. Densusianu, Iosif Popovici, Al. Rosetti și N. Drăganu, istroromînii sînt dacoromîni din Munții Apuseni, sud-vestul Transilvaniei și Banat, care au plecat spre coasta dalmată prin secolele al X-lea — al XI-lea din aceeași presupusă cauză ca meglenoromînii: pătrunderea ungurilor în Transilvania. Argumentele lor de bază în această privință sînt prezența rotacismului în dialectul istroromîn și în Munții Apuseni și păstrarea labialelor nepalatalizate

[1] Vezi Theodor Capidan, Limbă și cultură, București, 1942, p. 312, 330.
[2] Vezi Constantin Lacea, « Dacoromania », IV, partea I, p. 353—370.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

DRUMURILE DE TRANSHUMANȚĂ ALE PĂSTORILOR ROMÎNI

DUPĂ ACAD. PROF. EMIL PETROVICI

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

înainte de un iod în dialectul istroromîn și în Banat. Ovid Densusianu a arătat că rotacismul era un fenomen încheiat cînd istroromînii au plecat spre locurile lor actuale, deoarece el nu cuprinde, ca și în dialectul dacoromîn, decît elementele moștenite din latină.

După Sextil Pușcariu, istroromînii sînt romîni sud-dunăreni porniți înspre Istria din nordul Iugoslaviei de astăzi abia prin secolele al XIV-lea—al XV-lea din cauza invaziei turcești. Ei ar fi, după el, cel din urmă grup de romîni sud-dunăreni despărțit de dacoromîni. Asemănările mai mari dintre dialectele dacoromîn și istroromîn decît cu celelalte două dialecte sud-dunărene s-ar explica astfel prin legăturile mai îndelungate ale istroromînilor cu dacoromînii. În ceea ce privește rotacismul și păstrarea nealterată a labialelor înainte de iod, acestea nu provin, după Pușcariu, din Munții Apuseni și din Banat, ci ele au constituit particularități comune graiului romînilor din nordul Iugoslaviei cu graiurile dacoromîne de vest și de nord.

Fără a putea să ne pronunțăm cu certitudine, numai pe baza dovezilor lingvistice, în problema locului de origine a meglenoromînilor și a istroromînilor, socotim o contradicție în teza lui Densusianu faptul că, pe de o parte, el susține proveniența majorității dacoromînilor din sudul Dunării, unde elementul romînesc ar fi fost, la început, după el, mult mai numeros decît în nord, iar pe de altă parte, pe meglenoromîni și pe istroromîni îi consideră totuși de origine din nordul Dunării.

Acad. E. Petrovici a întocmit recent, pentru perioada dintre secolele al XVIII-lea și al XX-lea, o hartă a drumurilor pentru văratic și iernatic ale păstorilor romîni din sudul și din nordul Dunării, pe care o reproducem alăturat. Aceste drumuri, pe care acad. E. Petrovici le-a stabilit, pentru perioada amintită, pe bază de dovezi istorice, au fost, desigur, și cele urmate, în evul mediu, de romînii din sudul Dunării înspre locurile lor actuale, precum și cele ale răspîndirii mari, pînă în Galiția, Silezia și Moravia, a dacoromînilor, în aceeași epocă. Începînd de prin secolele al X-lea și al XI-lea, mai ales ca o urmare a organizării statelor slave de sud, pendulările pentru văratic și iernatic ale strămoșilor aromînilor, mai tîrziu și ale strămoșilor meglenoromînilor, încep să graviteze înspre sudul Peninsulei Balcanice, iar ale strămoșilor istroromînilor înspre coasta dalmată, ceea ce a dus, cu timpul, la ruperea contactului lor cu dacoromînii, la împuținarea lor treptată și, firește, la diferențierile dialectale existente. Precum arată însă harta întocmită de acad. E. Petrovici, păstori aromîni ajung pentru iernatic și în zilele noastre la Dunăre.

*

Problema dialectelor limbii romîne a fost privită în trecut numai din punctul de vedere al procesului lor istoric de formare și al structurii lor.

Ea trebuie privită însă și din punctul de vedere al raporturilor actuale ale dialectelor limbii noastre și al perspectivelor lor viitoare de dezvoltare.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

După învățătura marxistă despre limbă, dialectele teritoriale, spre deosebire de jargoane, servesc masele populare de pe o anumită regiune și au față de limba comună a poporului unele elemente proprii în structura gramaticală și în fondul principal de cuvinte.

Lingvistul sovietic R. I. Avanesov[1] a arătat cum rezolvă lingvistica marxistă contradicția aparentă între faptul că limba este unică pentru societate și comună pentru membrii ei și existența dialectelor teritoriale. El a arătat că limba a fost totdeauna unică pentru societate, dar societatea, începînd din epoca orînduirii primitive pînă în zilele noastre, a suferit mari modificări calitative care au avut ca urmare unificarea sau fărîmițarea limbii.

Limbile naționale și dialectele sînt categorii istorice. Dezvoltîndu-se după legile lor interne, ele au servit în cursul timpului societăți diferite atît ca întindere teritorială, cît și ca structură social-economică. Repartiția teritorială a limbilor și a dialectelor a fost totdeauna determinată de condiții istorice concrete. În unele epoci, spre exemplu în feudalism, are loc o fărîmițare a limbii în numeroase graiuri și dialecte, pe cînd în alte epoci, spre exemplu în capitalism, dar mai ales în socialism, are loc procesul invers al concentrării dialectelor în limbi naționale unitare.

Izolate teritorial unele de altele de aproape o mie de ani și lipsite de perspectiva de a se mai uni vreodată, dialectele dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn mai pot fi privite astăzi ca dialecte ale aceleiași limbi sau trebuie considerate ca limbi independente?

Această întrebare legitimă a fost ridicată recent de acad. Al. Graur în lucrarea sa « Studii de lingvistică generală » (1955). Acad. Al. Graur pleacă, în analiza acestei probleme, de la principiul lingvisticii marxiste, după care raporturile dintre limba națională și dialecte nu trebuie privite numai din punctul de vedere static al înrudirii lor structurale, ci și din punctul de vedere al condițiilor istorice concrete și al perspectivelor lor de dezvoltare. După acad. Al. Graur, pot fi considerate dialecte ale unei limbi numai acele idiome care au perspectiva de a se contopi în limba națională. El citează ca exemplu situația din China de astăzi în care « diferențele dialectale se macină în cadrul limbii naționale unice, prin urmare idiomurile chineze sînt orientate spre contopirea lor într-o singură limbă, sînt deci dialecte, nu limbi diferite »[2]. Dacă nu există condițiile de vărsare a dialectelor în limba națională unică, ci ele duc o viață istorică independentă, acestea devin limbi deosebite. « Olandeza, adaugă acad. Al. Graur, evoluează diferit de germană, deci ea a încetat (și încă de mult) de a fi un dialect al limbii germane; provensala evoluează de multă vreme diferit de franceză și nu poate fi vorba de o contopire a acestor două limbi diferite, deși înrudite. Slovaca se diferențiază de cehă și, în cadrul statului de democrație populară

[1] R. I. Avanesov, Învățătura lui I. V. Stalin despre limbă și dialect, în « Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin », București, 1953, p. 300—303.
[2] Al. Graur, Studii de lingvistică generală, București, [illegible] p. 126.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

cehoslovac, limba slovacă a obținut posibilitatea unei depline dezvoltări libere. La fel judecă astăzi lingviștii bulgari pentru a rezolva problema limbii slave macedonene: graiurile locale macedonene aparțineau limbii bulgare; deoarece însă ele nu au intrat în alcătuirea statului bulgar, au mers pe un drum deosebit și au alcătuit limba macedoneană, diferită de celelalte limbi slave»[1].

Aplicînd acest criteriu limbii romîne, acad. Al. Graur ajunge la concluzia că aromîna, meglenoromîna, istroromîna, dacoromîna și moldoveneasca, dezvoltate istoricește în mod independent și fără perspectiva de a se mai contopi vreodată, trebuie privite ca limbi deosebite, iar nu ca dialecte. «Trebuie să considerăm, încheie acad. Al. Graur, că latina orientală s-a scindat în cinci limbi diferite (nemaisocotind dalmata, dispărută la sfîrșitul secolului trecut): istroromîna și meglenoromîna, ambele pe cale de dispariție astăzi, aromîna care duce o existență precară, și dacoromîna, din care s-a desprins apoi limba moldovenească. Aceste două limbi din urmă sînt singurele, în condițiile de astăzi, care se dezvoltă liber și înfloresc nestînjenite»[2].

Stabilirea deosebirii dintre limbă și dialect nu trebuie însă făcută, după părerea noastră, ținînd seama mai mult de factorul istoric și politic decît de ce genetic și structural, care pentru lingvistica marxistă este esențial în definirea specificului unei limbi sau al unui dialect. Pentru a arăta cît de greu este să declari dialectele sud-dunărene ale limbii romîne ca limbi independente, reproducem aici cîte un mic fragment din fiecare din aceste dialecte pentru a vedea ce răspund ele la întrebarea pusă mai sus.

Text aromîn (din «Basme aromîne» culese de Pericle Papahagi, București, 1905, p. 2—3):

«Lu-ntribă feata:

— Țe plîndzi? Nu vedzi io featǎ h'iu ș-nu plîngu ș-tine gione aleptu ș-verși lăcrin'i!

— Scumpă, cum s-nu plîngu? Nu vedzi tu țe lăiață h'iu?

— Lasi, nu-i țiva, că ti-nveți, cum mi-nviței ș-io.

Tăcu-ș ficiorlu».

Transpus în dialectul dacoromîn, acest text este următorul:

«Îl întrebă fata:

— Ce plîngi? Nu vezi, eu sînt fată și nu plîng și tu ești june ales (Făt-Frumos) și verși lacrimi!

— Scumpă, cum să nu plîng? Nu vezi în ce nenorocire sînt?

— Lasă, nu-i ceva (= nu-i nimic), că te înveți, cum mă-nvățai și eu.

Tăcu feciorul».

Text meglenoromîn (din «Meglenoromînii» de Theodor Capidan, vol, II, 1928, p. 23):

---

[1] Al. Graur, Studii de lingvistică generală, București, 1955, p. 127.
[2] Ibidem.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

« Ună mul'ari vę un ficior şi mult al' ra milă di iel. Cọn la culca să dọrmă al' cînta şi la sculare ar an cọntiţ la scula.

Bini ma moartę nu ubideşte c-ăi bun ili ăi nibun; vini ună seră al'lọ suflitu la ficior şi fuzi.

Şi mul'arę si duse dupu moarti ca să-l' ia suflitu la ficior dila moarti ».

Transpus în dialectul dacoromîn, textul e următorul:

« O femeie (muiere) avea un fecior şi mult îi era milă de el (=îi era foarte drag). Cînd îl culca să doarmă îi cînta şi la sculare iar în cîntece îl scula.

Bine, dar moartea nu ţine seama că-i bun sau îi rău; veni într-o seară, îi ură sufletul feciorului şi fugi.

Şi femeia (muierea) se duse după moarte ca să ia sufletul feciorului de la moarte ».

Text istroromîn (din « Studii istroromîne » de Sextil Puşcariu în colaborare cu M. Bartoli, A. Byhan şi A. Belulovici, vol. I, 1906, p. 27):

« O votę un feţor mes-a ţere sluzbę si imbatit-s-a pre un gospodin.

Ţela gospodin ăl-ntrębe iuve męrę?

Ie ziţe ke męre ţere sluzbę, ma ţela gospodin fost-a dracu si ie-l' ziţe ke se męre cu ie.

Feţorul' ziţe ke męre si mes-a priste mâre si verit-a la un codru.

An vrh de ţela codru fost-a lui câsę.»

Transpus în dialectul dacoromîn, textul este următorul:

« Odată un fecior a mers să caute slujbă şi a întîlnit pe un gospodar.

Acel gospodar îl întrebă unde merge?

El zice că merge să caute slujbă, dar acel gospodar a fost dracul şi el îi zice ca să meargă cu el.

Feciorul îi zice că merge şi a mers peste mare şi au ajuns (=au venit) la un codru.

În vîrful acelui codru a fost (= se afla) casa lui (a gospodarului) ».

Din simpla comparare a acestor trei texte cu versiunile lor dacoromîne rezultă că deosebirile dintre cele patru dialecte ale limbii noastre sînt mai cu seamă de ordin fonetic şi nu de structură gramaticală şi nici de fond principal de cuvinte.

Deşi au dus o existenţă izolată de aproape o mie de ani, cele patru dialecte ale limbii romîne au păstrat totuşi o remarcabilă unitate în structura gramaticală şi în fondul principal de cuvinte, fapt care constituie una din calităţile caracteristice ale limbii noastre.

Păstrarea unităţii limbii romîne se explică prin cauze de natură istorică. Ieşită din latina populară carpato-dunăreană, ea avea un caracter unitar atunci cînd s-au despărţit cele patru actuale grupe de romîni. Aceste grupe au continuat să aibă o civilizaţie unitară de tip rural păstoresc, fără diferenţieri sociale şi culturale pronunţate.

Aromînii, meglenoromînii şi istroromînii n-au avut niciodată formaţii politice şi centre economice şi culturale care să poată transforma dialectele lor

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

în limbi. În afară de perioada scurtă a imperiului romîno-bulgar, nici una din grupele de romîni sud-dunăreni nu a mai luat parte activă la viața politică a popoarelor din Peninsula Balcanică. Rămînînd la stadiul de civilizație de păstori transhumanți și de mici agricultori, în care se aflau toți romînii în perioada romînă primitivă comună, aromînii, meglenoromînii și istroromînii păstrează pînă astăzi, în dialectele lor, același caracter arhaic pe care-l are viața și ocupația lor. De aceea, aceste dialecte au o mare importanță pentru istoria limbii noastre, deoarece, cu ajutorul lor, putem să reconstituim stadiile vechi ale limbii noastre dintre secolele al VII-lea și al XVI-lea, cînd apar primele noastre monumente scrise, și putem explica numeroase forme din limba romînă de astăzi.

Ele sînt păstrătoarele unor fonetisme, ale unor forme gramaticale și ale unor cuvinte latine populare care au dispărut demult din dialectul dacoromîn, cel mai inovator dintre toate dialectele limbii noastre. Dialectele din sudul Dunării au păstrat, ca în romîna primitivă comună (vezi mai sus pag. 8-9), pe *l'* și pe *n'*, grupele *cl'* și *gl'* netrecute în *k'* și *g'*. Au păstrat pe *e* după labială netransformat, înainte de poziție tare în *ă*, au păstrat diftongul *ea* înainte de un *e* din silaba următoare. Perfectul simplu din dialectul aromîn este mai apropiat de cel latin decît în dacoromînă (arom. *duș* din lat. *duxi*, arom. *dziș* din lat. *dixi*. Formele dacoromîne *dusei*, *zisei* sînt inovații). În aromînă se păstrează pînă astăzi *aratru* din lat. *aratrum*, pe care dacoromînii l-au înlocuit cu termenul slav de *plug*. Aromînii au păstrat pe latinul *consobrinus* în forma *cusurin (consobrina > cusurină)* «văr, (verișoară)», pe latinul *furnus*, în forma *furnu* «cuptor», pe *demando, - are* în forma *dimăndare* «cerere», pe latinul *ficus* și *fica*, în formele *h'ic*, *h'ică* «smochin, smochină», pe latinul *mensis* în forma *mes* «lună», pe latinul *animalia* în forma *nămal'ie* «vite», pe latinul *viginti* în forma *g'ing'it* (*yinyiț*) «douăzeci» ș. a.

Deosebiri între cele patru dialecte ale limbii romîne există, firește, și în domeniul lexicului. Vorbite în condiții istorice diferite, ele au împrumutat cuvinte din limbile popoarelor cu care vorbitorii lor au avut mai strînse relații: aromînii au împrumutat cuvinte din neogreacă, turcă și albaneză, meglenoromînii din bulgară, și turcă, istroromînii din croată și italiană, dacoromînii din limbile slave înconjurătoare, din maghiară, turcă, neogreacă, în secolul al XIX-lea, foarte numeroase cuvinte din franceză, iar în zilele noastre, din rusă.

Aceste împrumuturi se găsesc însă mai ales în partea mobilă a vocabularului celor patru dialecte, parte care, precum a arătat lingvistica marxistă, nu hotărăște soarta unei limbi sau a unui dialect.

Dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn au rămas pînă astăzi la treapta unor graiuri de conversație în mediul pastoresc și rural, pe cînd dialectul dacoromîn a reușit, mai ales în ultimii 150 de ani, să se ridice la treapta unei limbi literare capabile să exprime cele mai noi noțiuni și idei ale civilizației. Celelalte dialecte nu au o literatură proprie și nici nu și-au însușit valorile literare și

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

lingvistice ale dialectului dacoromîn, cu care n-au putut avea un contact activ. Caracterul lor arhaic contrastează cu împrospătarea continuă a dialectului dacoromîn, — aceasta fiind ceea ce îngreuiază, în primul rînd, înțelegerea dintre un dacoromîn și vorbitorii celorlalte dialecte ale limbii noastre. Greutatea în această privință nu este însă mai mare decît cea dintre un hamburghez și un bavarez, un francez din Auvergne și unul din Picardie, un italian din regiunea Neapole și unul din regiunea Veneția, cînd își vorbesc dialectele lor locale, care sînt totuși dialecte și nu limbi aparte.

În secolul al XII-lea, s-au așezat, în Transilvania, sașii. Perioada așezării acestora coincide aproximativ cu cea a despărțirii celor patru grupe de romîni. Deși despărțiți de 800 de ani de trunchiul german comun și deși nu mai există nici o perspectivă ca dialectul lor să se verse în limba germană, nu avem a face cu o limbă deosebită ci cu un dialect al limbii germane.

Nici prin condițiile istorice și politice dialectele sud-dunărene ale limbii noastre nu pot fi considerate ca limbi deosebite. Vorbite de păstori care au trăit și continuă să trăiască o viață istorică periferică, fără o viață politică și culturală proprie și fără o participare activă la viața statelor în care trăiesc, aromînii, meglenoromînii și istroromînii sînt fragmente ale trecutului poporului nostru, iar dialectele lor constituie părți integrante din istoria limbii romîne, deși ele sînt vorbite de secole în afara granițelor țării noastre și nu mai au nici o perspectivă de a se contopi vreodată în limba națională.

Trăind în număr mic, în țări cu populații de alte limbi care și-au alcătuit state și culturi naționale, aromînii, meglenoromînii și istroromînii au suferit soarta grupelor minoritare din vechile orînduiri sociale feudale și burgheze. Ei și-au păstrat însă, mai ales aromînii, conștiința înrudirii cu dacoromînii și a deosebirii lor de popoarele balcanice în mijlocul cărora trăiesc și care toate îi numesc vlahi, ca pe noi. Persecutați în trecut de turci și de regimurile șovine sub care au trăit și împiedicați să dezvolte o cultură proprie, romînii sud-dunăreni s-au împuținat mereu, încît ei sînt astăzi grupe disparente în mijlocul popoarelor cu care trăiesc. În secolul al XVIII-lea, aromînii erau încă în număr de 500.000, azi ei mai numără abia 150.000. Numărul meglenoromînilor nu depășește 10.000, iar al istroromînilor 2—3000. Statul romîn, încă de pe la mijlocul secolului trecut, a înființat școli pentru ridicarea culturală a grupelor de romîni din Peninsula Balcanică, iar un număr mic de aromîni și meglenoromîni au fost colonizați, după primul război mondial, în Dobrogea. Astăzi aceste școli nu mai funcționează. Dialectele meglenoromîn și istroromîn, prin numărul mic și mereu descrescînd al vorbitorilor lor, sînt amenințate să dispară cu totul în cîteva decenii, iar dialectul aromîn nu va mai avea nici el o existență prea îndelungată. În acest fel, situația dialectelor sud-dunărene ale limbii noastre se rezolvă oarecum de la sine, dovedind importanța factorului istoric și politic în apariția, dezvoltarea și stingerea dialectelor și limbilor.

*

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

O situație deosebită are graiul moldovenesc devenit limbă literară și de stat în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească și prin aceasta identificîndu-se cu limba romînă literară, la a cărei formare scriitorii religioși moldoveni, Varlaam și Dosoftei, cronicarii moldoveni, Grigore Ureche, Miron Costin, Ioan Neculce și marii scriitori moldoveni din secolele al XIX lea și al XX lea, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihail Eminescu, Mihail Sadoveanu au adus o contribuție hotărîtoare.

Genetic și structural, graiul moldovenesc aparține dialectului dacoromîn, dar privit din punctul de vedere al condițiilor istorice concrete, el este limba națională a uneia dintre republicile socialiste sovietice.

Nu este un caz izolat cînd aceeași limbă poate sta la baza culturii unor state deosebite. Limba germană este limba națională a Republicii Democrate Germane, a Republicii Federale Germane, a Austriei și una din limbile naționale ale Elveției. Franceza este limba națională a Franței și una din limbile naționale ale Belgiei, Elveției și Canadei. Spaniola este limba națională a Spaniei, a Mexicului și — cu excepția Braziliei, unde acest rol îl are portugheza — a tuturor statelor Americii de sud. Engleza este limba națională a Angliei, a Canadei, a Statelor Unite, a Australiei și, parțial, a Irlandei [1].

Statul sovietic a creat toate condițiile pentru ca graiul vorbit în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească să devină o limbă națională și literară cu posibilități depline de dezvoltare, potrivit politicii naționale leniniste consecvent aplicate. Recunoscînd graiul vorbit în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească ca o limbă națională, statul sovietic i-a acordat libertatea de dezvoltare, de care se bucură limba rusă, ucraineana, bielorusa, cazaha, uzbeca, armeana, estona, letona etc. Dacă sub țarism graiul moldovenesc a fost persecutat, astăzi apar în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească mii de cărți și numeroase publicații în limba națională a acestei republici.

Pentru a aprecia starea de astăzi a limbii din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, reproducem mai jos două texte moldovenești, primul dintr-o carte pentru copii, întitulată « Cheițele de aur » și apărută în Editura pedagogică a R.S.S. Moldovenești « Școala sovietică » în 1954, iar al doilea din articolul de fond al ziarului « Moldova socialistă » din 13 noiembrie 1955.

Titlul povestirii din cartea pentru copii este: « În cer nourașii s-au sfădit ».

« Bunica a scos ramele de iarnă, le-a răzămat de părete și a spus:

— Bagă de samă, Taniușa, nu cumva să spargi vreun ochi de la fereastră.

Tania nu s-a apropiet de rame, da s-a pus să privească ceea ce a stat toată iarna între rame pe privaz.

— Ce-i asta, bunicuță?

— Da ce, nu vezi? Fulgurași.

— Dar pentru ce îs puși aici fulgurașii iștia?

---

[1] Vezi și E. Petrovici, Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică, în « Limba romînă », III, nr. 1, 1954, pag. 13—14.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

— Ca să nu tragă vîntul.

Tania a smuls de pe privaz cîțiva fulguraşi pufoşi de in, şi de sub ei, deodată, ca un fum, s-a rădicat un colb cenuşiu » (pag. 3).

Din ziarul « Moldova Socialistă » reproducem începutul articolului de fond intitulat « De îmbunătățit răspîndirea gazetelor şi jurnalelor »:

« Este mare rolul presei sovietice în lupta pentru zîdirea obştei comuniste. În țara noastră presa este cei mai puternică armă ideinică a partidului comunist. Gazetele şi jurnalele sovietice duc o activitate largă de propagandă a ideilor nemuritoare ale marxism-leninismului, de educare comunistă a maselor norodnice. Oamenii sovietici s-au convins de mult că gazeta este nu numai un propagandist şi un agitator colectiv, dar şi un organizator colectiv ».

Din textele de mai sus rezultă că limba din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească îşi păstrează pe deplin caracterul național şi popular.

Dar nu numai statul sovietic acordă cultivării limbii Republicii Socialiste Sovietice Moldoveneşti o mare atenție, ci şi lingviştii sovietici. Între cele două războaie mondiale N. V. Serghievski şi-a cîştigat mari merite ştiințifice prin studiile sale asupra graiurilor locale din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească.

Cercetările începute de N. V. Serghievski sînt adîncite şi lărgite de către lingviştii moldoveni şi ruşi de astăzi. Studiul ştiințific al limbii din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească a făcut obiectul sesiunii ştiințifice comune a Academiei de Ştiințe a Uniunii Sovietice şi a Institutului de lingvistică din Chişinău al Academiei Uniunii Sovietice între 3 şi 7 decembrie 1951. Numeroasele şi bogatele referate susținute în această sesiune au scos în evidență problemele de bază ale structurii şi dezvoltării ei de pînă acum, precum şi perspectivele de viitor ale dezvoltării ei. Ele au fost publicate în volumul intitulat « Problemele lingvisticii moldoveneşti », apărut în 1953 [1].

« În ciuda istoriei îndelungate şi complexe, scrie în referatul său, S. B. Bernştein, în ciuda diferitelor încrucişări, limba moldovenească contemporană şi-a păstrat structura gramaticală romanică şi fondul principal de cuvinte romanic. Această situație se explică prin faptul că limba se dezvoltă după legile ei interne de dezvoltare, care constituie condiția menținerii originalității ei. Numai jargoanele nu au legi interne de dezvoltare şi de aceea mor repede »[2]. Elementul slav în limba moldovenească, arată Bernştein, îl găsim numai în sfera penetrabilă a elementelor limbii, în primul rînd în vocabular, în înțelesul unor cuvinte şi în unele procedee de formare a cuvintelor. În sfera nepenetrabilă a limbii, adică în structura gramaticală, limba moldovenească nu are, după Bernştein, elemente

[1] Voprosî moldavskogo iazîkoznaniia. Dokladî naucinîh sotrubnikov Instituta iazîkoznaniia AN SSSR i Instituta istorii, iazîka i literaturî Moldavskogo filiala AN SSSR na sovestnoi sesii, posviascennoi voprosam moldavskogo iazîkoznaniia, Akademiia Nauk SSSR. Otdelenie literaturî i iazîka. Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1953.

[2] S. B. Bernştein, Slavianskie elementî v moldavskom iazîke, în « Voprosî moldavskogo iazîkoznaniia », Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1953, p. 156.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

slave. Această afirmație nu este contrazisă, arată el, de forma de vocativ în *-o* a cărei origine slavă este neîndoielnică, fiindcă forma de vocativ nu este de fapt o formă cazuală. S. B. Bernștein contestă influența slavă și în ceea ce privește dezvoltarea largă a diatezei reflexive în limba romînă. Oare și formele spaniole *se miro* (se uită), *se seca* (se usucă), se întreabă Bernștein, au apărut tot sub influența slavă?[1]

Transformarea graiului moldovenesc dintr-un instrument de comunicare de toate zilele într-o armă a literaturii, a științei și a altor domenii de activitate culturală nu este, arată acad. V. F. Șișmarev, în referatul său, un lucru ușor. La baza limbii literare moldovenești pot sta, după acad. V. F. Sișmarev: «tradiția vechilor scriitori moldoveni, limba vie a poporului și utilizarea rațională și critică a elementelor pozitive din structura limbii literare romîne». Rezervele pe care lingviștii sovietici le-au avut în trecut față de limba romînă literară au constat în credința lor că ea s-ar fi îndepărtat de limba vorbită de popor sub influența puternică exercitată asupra ei de limbile străine, mai ales de cea franceză, în secolul trecut, și că ea n-ar mai fi deplin înțeleasă de acesta. «În urma transformării Romîniei într-o țară de democrație populară și a făuririi reformelor care pregătesc instaurarea socialismului, scrie acad. V. F. Șișmarev, în urma dezvoltării și întăririi învățăturii lui Marx, Engels, Lenin și Stalin și în urma apariției literaturii corespunzătoare, ar trebui să revizuim și atitudinea noastră față de limba ei. Vechea atitudine era justificată de faptul că în ea domina ideologia burghezo-moșierească. Astăzi nu mai avem nici un motiv să nu folosim părțile pozitive pe care le găsim, spre exemplu, în literatura și limba ei, în sectoarele care nu sînt împestrițate cu elemente străine, direcție în care romînii au păcătuit mult în ultimul secol, dar limba nu a înregistrat numai greșeli în această perioadă. Atitudinea față de limbă trebuie să fie critică. O asemenea folosire a limbii romîne, avînd în vedere apropierea ei de cea moldovenească s-ar părea că nu trebuie să întîmpine opoziție»[2].

În epoca socialistă relațiile dintre diferitele limbi, mai ales dintre cele înrudite, se stabilesc, arată V. F. Șișmarev, altfel decît în epoca națiunilor burgheze. Națiunile socialiste dezvoltă posibilitățile creatoare ale limbilor naționale, împrumutînd unele de la altele cele mai bune elemente, deoarece orice limbă pentru a satisface nevoile de exprimare a unui nou conținut are nevoie de împrumuturi. Făcînd apel la limba rusă, limba moldovenească «nu trebuie să uite, adaugă V. F. Șișmarev, că este o limbă romanică și că are deci propriile ei legi de dezvoltare internă»[3].

Folosirea datelor limbii și lingvisticii romîne este cerută și cu prilejul elaborării Atlasului dialectologic moldovenesc ale cărui lucrări au început în 1947.

---

[1] S. B. Bernștein, Slavianskie elementî moldavskom iazîke în «Voprosî moldovskogo iazîkozmaniia», Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1954, p. 158.

[2] V. F. Sismarev, Romanskie iazîki ingo-vostocinoi Evropî i nationalnii iazîk Moldavskoi SSR, în «Voprosî iazîkoznaniia», 1952, nr. 1, p. 106.

[3] Vezi V. F. Șișmarev, ibidem.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)

R. S. Piotrovski, făcînd bilanțul muncii dialectologilor moldoveni, le reproșează acestora, printre alte lipsuri, neglijarea muncii dialectologilor romîni și combate pe cei care neagă strînsa legătură genetică a limbii din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească cu dialectul dacoromîn și cu dialectele limbii romîne din sudul Dunării. R. S. Piotrovski arată că « e nevoie de coordonarea chestionarului moldovenesc cu materialele Atlasului lingvistic romîn și al descrierilor monografice ale graiurilor Transilvaniei și Maramureșului, legate istoricește și etnic de Moldova »[1].

[1] Vezi « Voprosî iazîkoznaniia », nr. 2, 1953, p. 150.

BDD-A10302 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.12 (2026-11-05 21:44:32 UTC)